

точності визначення місця і часу несанкціонованого витікання необхідна висока фільтрація шумів тиску. Розвертання такої системи займе більше часу.

Запропонована структура пристрою може бути використана для визначення часу і напрямку від КП до місця несанкціонованого витікання не тільки нафти а й нафтопродуктів.

Література

1. Кучмистенко О.В. Аналіз залежностей тиску нафтоперекачувальної станції, у колекторі, на всмоктуванні, перепадів тиску на заслінці

ліквідовані, а в більшості випадків закинуті свердловини, шурфи та колодязі на старих нафтових промислах Прикарпаття стають додатковими шляхами вертикальної міграції вуглеводі ступеня відкриття регулюючого органу від часу // Розвідка і розробка нафтових і газових родовищ. – 2001. – №38. – Том 5. – С.172-177

2. Семенцов Г.Н., Кучмистенко О.В. Фазиліогіка в системі управління тиску на нагнетанні и всасуванні насосних станції по перекачке нафти // Вимірювання та обчислювальна техніка в технологічних процесах. – 2000. – №4. – С.42-44.

УДК 504.36.574

ПРОБЛЕМА ДЕГРАДАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В НАФТОГАЗОВИДОБУВНИХ РАЙОНАХ ПРИКАРПАТТЯ І УКРАЇНИ

О.В.Пендерецький

ІФНТУНГ, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15, тел. (03422) 42183,
e-mail: public@ifdtung.if.ua

Международные договора и конвенции требуют от Украины выполнения целого ряда мероприятий в отношении борьбы с деградацией земельных ресурсов и опустынивания. Структура земельных угодий Украины и Предкарпаття претерпела пока что незначительных изменений при переходе от коллективной к частной собственности на землю. Предлагается целый ряд правовых, экономических, социальных, организационных и экологических мероприятий уменьшения деградации земель и опустынивания.

Union contract and conventions demand from Ukraine performance of a lot of actions concerning struggle with ground degradation resources and desertification. The ground structure of Ukraine and Precarpathian area has undergone meanwhile minor alterations at transition that collective to a private property on the ground. A lot legal, economical, social, organized and ecological actions is offered for the reduction of the ground degradation and desertification.

У процесі пошуків, розвідки, дослідно-промислової експлуатації, транспортування, зберігання і переробки нафти і газу виникає низка екологічних проблем, зумовлених шкідливим впливом об'єктів нафтогазової галузі на навколишнє середовище.

Об'єкти нафтогазової галузі по-різному впливають на ґрунтовий та рослинний покрив, рельєф та його зміни, підземну та поверхневу гідросферу, клімат і атмосферні процеси, забруднюють їх, порушують природну рівновагу, руйнують ландшафти та погіршують естетичне сприйняття навколишнього середовища. Щоб запобігти цьому, необхідно провести комплексну оцінку впливу на навколишнє середовище кожного із об'єктів нафтопромислового району.

Нафтові і газові родовища Прикарпаття розробляються ще з кінця 19-го сторіччя і, як правило, в складних гірничо-геологічних умовах. Переважна частина нафтових покладів знаходиться на глибинах понад 3км. зони Предкарпатського прогину. Значна дислокованість порід (насуви, складчасті та розривні порушення, тріщинуватість тощо) сприяє висхідним рухам вуглеводнів та пластових вод до земної поверхні. З техногенного боку — неякісно

нів, які створюють у поверхневих відкладах вибухонебезпечну і пожежонебезпечну ситуацію.

Усе це призводить до забруднення ґрунтів і ґрунтових вод, а в кінцевому результаті до деградації земель.

На сьогоднішній день попри всі зусилля, що докладаються державою, проблема деградації земель на Прикарпатті та й загалом по Україні продовжує залишатись надзвичайно гострою. Структура земельних угідь країни протягом останніх років хоч і зазнала деяких змін, але загалом зберегла всі основні риси, характерні для часів колишнього Радянського Союзу, і в першу чергу надмірну екологічно необґрунтовану сільськогосподарську освоєність території. Зараз площа сільськогосподарських угідь України займає 69,3%, ліси та інші лісовкриті території — 17,3%, забудовані землі — 4,1%, води — 4%, заболочені землі — 1,6%, інші — 3,7% (Національна доповідь..., 2002).

Сільськогосподарські угіддя країни на 77,9% представлені орними землями, 13,2% — пасовища, 5,8% — сіножаті, 2,2% — багаторічні насадження, 1% — перелogi. Таке ж співвідношення характерне і для Прикарпаття (Адамен-

ко, Приходько, 2000) та інших територій Заходу України (Ковальчук, 2003), де значну частку земель (6,8%) займають райони нафтогазопромислового видобутку.

Логічно, що саме незбалансована сільськогосподарська діяльність, зокрема, надзвичайно високий рівень розораності земель (у тому числі схилів, водоохоронних зон та підвищено вразливих територій), використання недосконалих технологій призвели до значного розвитку процесів деградації земель. Серед інших факторів слід відзначити вплив промисловості та транспорту. Окремим пунктом є Чорнобильська катастрофа, внаслідок якої радіонуклідами було забруднено значну частину земель України, в тому числі і на території Івано-Франківської області (Дозиметрическая паспортизация ..., 1995; Міщенко, 2003).

Загалом, найбільш розповсюдженими типами деградації земель на Прикарпатті та в Україні на сьогодні є вітрова ерозія (19,6 млн. га сільгоспугідь України є дефляційно небезпечні); водна ерозія (її впливу зазнають 13,3 млн. га сільгоспугідь); спільна дія водної та вітрової ерозії (виявляється на площі 2,0 млн. га сільгоспугідь); підкислення ґрунтів (кислі ґрунти займають загалом 10,7 млн. га, що складає близько 26% площі сільськогосподарських угідь України); засолення та осолонцювання ґрунтів (площа засолених ґрунтів становить 1,7 млн. га – близько 4% сільгоспугідь, солонцюватих ґрунтів – 2,2 млн. га – приблизно 5% сільгоспугідь); підтоплення земель (близько 12% території України займають площі природного та техногенного підтоплення. Ним охоплено території 541 міста і селища, з них 223 сільських населених пункти знаходяться у зонах впливу зрошуваного землеробства та великих водосховищ; площа підтоплених земель сільськогосподарського призначення становить близько 118 тис. га); порушення земель внаслідок гірничовидобувної та іншої діяльності (160,6 тис. га); забруднення земель (близько 20 % території країни); зсуви (поширені на 0,3 % площі території країни (181,1 тис. га)); карстоутворення (карстом уражено близько 37,6 % території країни).

Таким чином, переважна частина земель України уражена тими чи іншими деградаційними процесами. Те ж саме спостерігається і на території Прикарпаття (Рудько, 2001). Які ж заходи робить Україна, щоб запобігти або хоча би знизити дію вказаних чинників?

Після прийняття у 2002 р. Верховною Радою України Закону „Про приєднання України до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці”, Кабінетом Міністрів України було затверджено перелік першочергових заходів на 2003-2004 роки, спрямованих на виконання положень Конвенції, а саме:

– створення Координаційної ради щодо виконання положень Конвенції ООН про боротьбу з деградацією земель;

– розробка стратегічних напрямків діяльності та першочергових заходів щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням;

– розробка Національної програми дій щодо боротьби з опустелюванням;

– вивчення, оцінка, картографування територій з різним ступенем зміни земельних ресурсів;

– створення реєстру земель, що зазнають опустелювання;

– розробка порядку збору, аналізу, розповсюдження та обміну інформації щодо опустелювання;

– розробка і впровадження нових технологій і систем невиснажливого землекористування з метою попередження і запобігання процесам деградації земель;

– розробка механізмів економічного стимулювання щодо невиснажливого використання земель;

– розробка навчальних програм з метою проведення роботи серед широких кіл населення для поширення інформації про Конвенцію, видання методичних посібників, проведення лекцій, семінарів з роз'яснення положень Конвенції;

– висвітлення в засобах масової інформації проблеми деградації ґрунтів і опустелювання земель в Україні та шляхів боротьби з ними.

На цей час вже створено Координаційну раду щодо виконання положень Конвенції. Розроблені та погоджуються на рівні центральних органів виконавчої влади, регіонів, громад Стратегічні напрями щодо боротьби з опустелюванням, які мають стати основою для розробки Національної програми дій з боротьби з опустелюванням. Ведеться робота щодо виконання вказаних заходів на рівні облдержадміністрацій, в тому числі і в Івано-Франківській області.

Для виконання завдань щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням розроблені та реалізуються програми загальнодержавного та регіонального рівня. Це, зокрема:

1. Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому самміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.03 р. № 634). Цією програмою серед інших заходів у екологічній, економічній та соціальній сферах передбачено фінансування діяльності в рамках Конвенції.

2. Загальнодержавна програма формування Національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки (затверджена Законом України від 21.09.00 р. № 1989), яка передбачає:

– збільшення площі сіножатей та пасовищ до 15,8% території країни (зараз 13,2%);

– збільшення площі лісів та інших лісовкритих територій до 18,15% (зараз 17,3%), у тому числі за рахунок лісонасаджень на деградованих землях;

– розширення площі природно-заповідних територій до 10,4% площі країни (зараз 4,2%).

3. Державна програма „Ліси України” на 2002-2015 роки (затверджена Постановою Ка-

бінету Міністрів України 29.04.02 р. № 581), яка передбачає:

- визначення напрямів розвитку лісового господарства країни;
- визначення основних показників розвитку лісового господарства на період до 2015 року;
- забезпечення сталого розвитку лісового господарства на науково обґрунтованій основі.

4. Загальнодержавна програма розвитку водного господарства (затверджена Законом України від 17.01.02 р. № 2988). Серед пріоритетних напрямів програми:

- поліпшення якості забезпечення водними ресурсами населення і галузей економіки;
- раціональне та екологічно безпечне використання водних ресурсів, підвищення технологічного рівня водокористування, впровадження маловодних і безводних технологій;
- упорядкування структури природних територій та земель, які інтенсивно використовуються, оптимізація водних балансів річкових басейнів, забезпечення стабільності та поліпшення екологічної ситуації, підтримання водорегулюючих функцій ландшафтів водозбірних територій;
- відновлення та підтримання сприятливого гідрологічного режиму водних об'єктів та запобігання шкідливій дії води;
- забезпечення надійного функціонування гідромеліоративного комплексу;
- удосконалення управління водокористуванням, охороною та відтворенням водних ресурсів.

5. Комплексна програма розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь у 2001-2005 роках та прогноз до 2010 року (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.00 р. № 1704) передбачає проведення реконструкції зрошувальних систем та поліпшення екологічного стану зрошуваних земель на площі 600 тис. га, осушених земель на площі 180 тис. га.

6. Комплексна програма захисту від шкідливої дії вод сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь в країні у 2001-2005 роках та прогноз до 2010 року (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.00 р. № 1173). Розроблені заходи щодо запобігання (попередження) шкідливій дії вод:

- залуження та створення лісонасаджень на прибережних захисних смугах, схилах, балках та ярах;
- будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд, земляних валів, водоохоронні та ґрунтозахисні заходи (контурна меліорація, безполицевий обробіток ріллі);
- створення водоохоронних лісових насаджень.

7. Комплексна програма ліквідації наслідків підтоплення територій в містах і селищах України (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 15.02.02 р. № 160). Основними завданнями програми є:

- відновлення функціонування природного дренажу і споруд інженерного захисту територій міст і селищ від підтоплення;
- упорядкування та підтримання в належному стані поверхневого водовідводу;
- проведення запобіжних заходів;
- ліквідація наслідків підтоплення на забудованих територіях і в першу чергу на тих, що належать до зон надзвичайних ситуацій та підвищеної небезпеки.

8. Комплексна програма забезпечення реалізації стратегії подолання бідності (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 21.12.01 р. № 1712). Зараз в Україні реалізовується, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.01.03 р. № 41-р „Другий етап Стратегії подолання бідності”, який передбачає створення передумов для стабільного зростання доходів населення та забезпечення оптимального рівня зайнятості.

9. Програми регіонального рівня, затверджені керівництвом адміністративно-територіальних утворень України, серед яких:

- програми розвитку земельних відносин (програми земельної реформи);
- програми захисту земель від водної та вітрової ерозії, інших видів деградації земель;
- комплексні програми розвитку меліорації земель та поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь;
- програми охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки;
- програми захисту населених пунктів і сільгоспугідь від зсувних та абразійних процесів;
- програми комплексного протипаводкового захисту;
- програми інженерного захисту територій від зсувних та абразійних процесів.

Окрім цього, відповідно до рішень Президента України та Кабінету Міністрів України, найближчим часом передбачено розробку ряду нових програм національного рівня, спрямованих, у тому числі, на вирішення проблем боротьби з деградацією земель, серед них:

- Національна програма дій щодо боротьби з опустелюванням та деградацією земель;
- Загальнодержавна програма використання та охорони земель;
- Десятирічна програма скорочення розорювання земель та збереження родючості ґрунтів;
- Національна програма збереження біорізноманіття.

Резюмуючи, можна сказати, що на фоні значної кількості існуючих програм, які тим чи іншим чином стосуються питань боротьби з деградацією земель та опустелюванням, а також запланованих перспективних заходів, одним з основних завдань для України є забезпечення синергізму між цими програмами з метою консолідації зусиль, усунення їх дублювання та координації діяльності. Враховуючи секторальну спрямованість програм та їх відомчу закріпленість, це є досить непростим зав-

данням. Ми сподіваємося, що ці питання будуть вирішуватись на рівні держави через діяльність Координаційної ради щодо виконання положень Конвенції, а в областях – через управління земельних ресурсів облдержадміністрацій та відповідні комісії обласних рад.

Одним з найголовніших підходів щодо забезпечення зацікавленості населення у веденні екологічно збалансованої діяльності, недопущення виснаження земель та опустелювання є формування ефективного власника землі, зацікавленого в збереженні його власності у добром стані. Це і є основним завданням земельної реформи в Україні, початок якої було проголошено у 1991 році.

За цей період в Україні було розділено на частки (паї) 27.1 млн. га сільськогосподарських земель колишніх КСП; 6,87 млн. громадян отримали право на земельну частку (пай). Загалом, починаючи з 1991 року, коли фактично вся земля перебувала у державній власності, в приватну власність було передано 30,2 млн. га, що складає 50% території країни. Окрім права вільно господарювати на землі, законодавством України було закріплено ряд обов'язків землевласників щодо її збереження. Разом з тим, як свідчить досвід, заходи адміністративного характеру виявилися недостатніми для забезпечення збалансованого врахування новими землевласниками економічних, соціальних та екологічних чинників при використанні землі.

У зв'язку з названими вище правовими актами щодо охорони земель та недопущення їх опустелювання, Кабінет Міністрів України поставив завдання перед відповідними службами розробити та запровадити економічне стимулювання землевласників.

Однією з головних проблем на шляху впровадження Конвенції в Україні продовжує залишатися проблема фінансового забезпечення. Досить сказати, що загальним фондом Державного бюджету України на 2004 рік на цілі, пов'язані з будівництвом протиерозійних гідротехнічних споруд та рекультивацию земель, виділено всього 3,8 млн. гривень або близько 760 тис. доларів США, що безперечно є вкрай недостатнім. Частина подібних заходів фінансується з місцевих бюджетів, однак обсяги фінансування залишаються незадовільними.

Через нестачу коштів із запізненням виконуються роботи щодо ведення Державного земельного кадастру України в частині визначення якісного стану земель (дані не оновлювалися з 1996 року). Цілий ряд проблем пов'язаний із неналежним забезпеченням моніторингу земель.

Недостатнє фінансування заважає також нормальному забезпеченню роботи щодо підвищення інформованості та залучення населення до вирішення проблем деградації земель в Україні. Вкрай необхідним є збільшення випуску просвітницької літератури, впровадження тематичних програм, проведення заходів щодо навчання як землевласників та землекористувачів так і керівників різного рівня з питань боро-

тьби з опустелюванням та інші заходи щодо підвищення ролі громад.

Недивлячись на об'єктивні труднощі, Україна здійснює заходи щодо мобілізації відповідно до можливостей та конкретних обставин адекватних фінансових ресурсів для боротьби з деградацією земель та опустелюванням. На сьогоднішній день одним з перспективних шляхів вирішення проблеми вбачається належне спрямування коштів, які надходять від плати за землю в Україні та відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва, на заходи, пов'язані з боротьбою з деградацією земель (зокрема, охорона та раціональне використання земель, лісів). У 2003 році ці надходження становили близько 2,0 млрд. гривень, або близько 400 млн. доларів США.

Враховуючи масштаби втрат від деградації земель, а за підрахунками наукових експертів щорічні збитки тільки через ерозію земель становлять в Україні близько 9 млрд. гривень або близько 1,4 млрд. доларів США, це є абсолютно виправданим. Законодавчі основи для цього вже існують. Вони, зокрема, визначені в Земельному кодексі України, Законі України „Про плату за землю”, що дає підстави сподіватися на покращання ситуації.

Вихід зі складної ситуації щодо раціонального використання земельних ресурсів, їх охорони та захисту від деградації та опустелювання ми бачимо в скоординованих діях законодавчої та виконавчої влади як на рівні держави, так і на місцях, а також в глибокому усвідомленні цих проблем землевласниками і землекористувачами.

Література

1. Адаменко О.М., Приходько М.М. Регіональна екологія і природні ресурси (на прикладі Івано-Франківської області): Підручник для студентів екологічних, географічних та геологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Івано-Франківськ: Таля, 2000. – 278 с.
2. Дозиметрическая паспортизация населенных пунктов Украины, подвергшихся радиоактивному загрязнению после Чернобыльской аварии // Сборник 5. – К., 1995. – 312 с.
3. Ковальчук І.П. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз. – Львів: Вид-во інституту українознавства НАНУ, 1997. – 440 с.
4. Міщенко Л.В. Геоекологічний аудит впливу техногенного забруднення на довкілля та здоров'я населення (на прикладі регіону Покуття) // Автореферат дисертації на здоб. наук. ступ. кандидата географ. наук. – Чернівці, 2003. – 19 с.
5. Національна доповідь України про стан навколишнього природного середовища. – К.: Мінекоресурсів України, 2002. – 213 с.
6. Рудько Г.І. Техногенно-екологічна безпека геологічного середовища: Наукові та методологічні основи. – Львів: Видавнич. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – 359 с.